

RADA ZVÍŘAT SMILA FLAŠKY Z PARDUBIC V KONTEXTU IDEÁLU PANOVNICKÉ MOCI V ČESKÉM MYŠLENÍ DRUHÉ POLOVINY 14. STOLETÍ

Robert Antonín

ANTONÍN, Robert. The Advice of animals by Smil Flaška from Pardubice in the context of an ideal ruler's power in Czech thought in the second half of the 14th century. *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. 9 – 22.

In the submitted paper, the author focuses on an analysis of the New Guidance, by Smil Flaška of Pardubice, from the perspective of the ideal of sovereign power dominating in the Czech lands in the second half of the 14th century. Smil's versed political allegory, written in Old Czech, fits into the context of moral-ethic works of the period, among which it spread in an unprecedented way thanks to its general and non-targeted nature and because the author presented it as one means of open reflection on the current moral status of society. In this context, this work also evaluates the connection of the moral categories with the animal symbolism.

Middle Ages. Fable. Political thought. Ideal of sovereign power. Czech lands in the 14th century. Smil Flaška of Pardubice.

Medievistické bádání si již dlouhou dobu uvědomuje význam, jež nabývaly symboly v myšlení středověkého člověka. Symbolická rovina sepětí pozemského a nadpozemského světa byla apriorně přítomná nejen v uvědomování si samotné lidské existence a řádu, do kterého byla tato existence zasazena, ale i v reflexi smyslově vnímané a fyzicky pocíťované reality všedního dne. Svět představ zde plně splýval s materiální rovinou života jedince způsobem, jenž je modernímu post-osvíceneckému způsobu myšlení a vnímání víceméně cizí. Symbol představoval ve středověkém mentálním světě abstraktní celek založený na analogii mezi „zřetelně vnímaným“ a „vírou zjevovaným“. De facto všechny předměty a bytosti, jakož i vztahy mezi nimi byly z tohoto důvodu nadány symbolickou funkcí odkazující k entitám vnímaným jako součást „vyššího“, tedy božského a věčného plánu a řádu světa. Myšlenkový horizont středověkého člověka se v této rovině v mnohém překrýval s myšlenkovým obzorem archaického světa vykládajícího svět a jeho chod pomocí mýtu, jehož zpřítomňování prostřednictvím rituálního jednání provozovaného v rámci kultu činilo přítomnost a čas konkrétních jedinců autentickými.¹

¹ Symbolické vnímání a rozkrývání světa stojí v tuto chvíli mimo hlavní téma předkládaného studie.

Podobně jako v archaickém, tj. mýtickém, myšlení sehrávala zvířata a jim přisuzované vlastnosti a charakteristiky součást symbolického rozkrývání světa i v kultuře latinského Západu. Zástupci středověké fauny, a to jak ti „reální“, tak ti „imaginární“, neboť pro středověkého člověka byly obě složky dobového bestiáře stejně skutečné, byli obdařeni symbolickou funkcí a jako její nositelé ovlivňovali svět člověka nejen v rovině fyzické sounáležitosti (pracovní prostředek, potrava aj.), ale i v oblasti jeho imaginace, jejímž prostřednictvím se dobíral k pochopení fungování světa jako celku a nalézání svého místa v něm. Formování připomenutých symbolických obsahů a konotací spojených s jednotlivými zvířaty představovalo složitý proces, do něž vedle přímého pozorování zvířecího chování vstupovaly předsudky založené na pověrách (lze je chápat jako rezidua totemického myšlení), jakož i soubory analogií a výkladů, jimž dala vzniknout biblická exegeze. Ty byly následně ve zjednodušené formě předkládány věřícím v rámci kázání a dalšího působení církevních představitelů ve středověké společnosti.²

Daná problematika představuje badatelské pole, jež dalekosáhle přesahuje téma následujícího zamyšlení sledujícího na úzce zaměřené sondě věnované *Nové radě* Smila Flašky z Pardubic, propojení konkrétních zvířat s jednotlivými panovnickými činnostmi a sociálními rolmi, jež měl panovník ve společnosti zastávat. Přesto je třeba předeslat, že téměř všechna zvířata nabývala ve středověkém myšlení několikerého symbolického rozměru, a všechna byla ve vnímání člověka latinského Západu spojována jak s pozitivní, tak negativní konotací. Vedle toho jsme též v rámci středověké epochy u některých zvířat svědky přesunů důrazů z pozitivní na negativní roli a naopak, jak to ve své studii k roli medvěda v dějinách symbolického myšlení podchytil například Michel Pastoreau.³ Obecně lze tedy zvířecí symbolismus jakožto širší východisko následujících úvah označit za výsostně komplikovanou problematiku, o níž lze vyslovit dílčí závěry vždy pouze v rámci jasně vymezeného ideového kontextu, v jehož rámci provádíme konkrétní analýzu.

Kontextem následných úvah bude především svět mravně-etických představ druhé poloviny 14. století v českých zemích, svět, do něž náležely jak obecné úvahy o morálních hodnotách dané doby, tak i o ideálu panovnické moci, jenž po celý středověk de facto personifikoval jednotu spravedlivého uspořádání společnosti jako takové. Právě

Srov. alespoň LANDER, Gebhard B. Medieval and Modern Understanding of Symbolism: a Comparison. In *Speculum*, 54, 1979, s. 223 – 256; PASTOREAU, Michel. Symbol. In LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad 1999, s. 777 – 788; ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha : Mladá Fronta 1998; ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha : Karolinum 2007; K roli mýtu v archaických společnostech srov. alespoň ELIADE, Mircea. *Mýtus o věčném návratu. Archetyp a opakování*. Praha : Oikoymenth 2003; Týž. *Posvátné a profánní*. Praha : Oikoymenth 2006; BOUZEK, Jan – KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Od mýtu k logu*. Praha : Herrmann a synové 1994.

² K tomu srov. HENKEL, Nikolaus. *Studien zur Physiologus im Mittelalter*. Tübingen : Niemeyer 1976; HASSING, Debra. *Medieval Bestiaries: Text, Image, Ideology*. Cambridge : Cambridge University Press 1995; Základní přehled předkládají DITTRICH, Sigrid – DITTRICH, Lothar. *Lexikon der Tiersymbole. Tiere als Sinnbilder in der Malerei des 14.–17. Jahrhunderts*. Petersberg : Michaela Imhof Verlag 2005, obecně shrnutí zde s. 7 – 15.

³ PASTOREAU, Michel. *Medvěd. Dějiny padlého krále*. Praha : Argo 2011.

do této oblasti myšlení pronikala i bajka, středověká fabule, jež se díky svojí obecnosti a neadresnosti stala častým, vítaným a vtipným prostředkem otevřené reflexe aktuálního mravního stavu společnosti. S ohledem na četnost dochovaných pramenů lze přitom říci, že právě druhá polovina 14. století, představovala v českých zemích etapu, kdy se zvířecí symbolika, oblíbená mimo jiné pro svůj výrazný edukační potenciál, plně prosadila a zasáhla oblast politické alegorie, jak to uvidíme níže na Smilově příkladu.⁴

Literární, a s ním související myšlenkové milieu, v němž je ukotvena *Nová rada* vznikající po roce 1378⁵, představuje v této souvislosti velice širokou a žánrově pestrou oblast. Na prvním místě je jistě třeba zdůraznit vliv dobové konvence evropské dvorské literatury, k níž náležel i zvyk užívat ptačí a zvířecí alegorie jako prostředek v rámci politické diskuze či kritiky, jak to nalézáme kupříkladu v díle *The Parliament of Fowls*, jehož autorem byl Geoffrey Chaucer.⁶ Současně však nesmíme podceňovat autochtonní literární tvorbu spojenou s okruhem pražských intelektuálů spojených jednak s královským dvorem a církevním jakož i univerzitním prostředím. Vnímání a výklady zvířecí symboliky zde rezonují kupříkladu v jedné z částí rozsáhlého glosátorského díla Bartoloměje Klareta z Chlumce, nazvané *Physiologarius*, jejíž vznik datujeme před rok 1360. Z níž se dochovala pouze první ze zamýšlených knih podávající abecední pořádek ptáků, v němž je vedle „přírodopisných“ informací přítomna vždy i morální aplikace příkladu, který člověku konkrétní opeřenec svým jednáním a zvyky poskytuje.⁷ Ke konci 14. století vznikl též anonymní a česky psaný *Physiologus* známý z třeboňského rukopisu, o jehož vydání se zasloužil František Palacký. I tento, ve srovnání s připomínaným Klaretovým textem stručný spisek, obsahuje abecedně řazený popis zvířat obsahující reflexi jejich „povahy“ rozvinutou v mravním naučení člověku.⁸ Vedle připomenutých soupisů zvířat (bestiářů) nelze v rámci literárního milieu druhé

⁴ K roli bajek a zvířecích motivů v české středověké literatuře obecně srov. TŘÍŠKA, Josef. *Předhusitské bajky*. Praha : Vyšehrad 1990, zde k nové radě detailně s. 90 – 404; k *Nové radě* Smila Flašky z Pardubic srov. ČAPEK, Jan B. Alegorie Nové rady a Theriobulie. In *Věstník královské české společnosti nauk – třída pro filosofii, historii a filologii*, 1937, 2, s. 1 – 53; TÝŽ. Vznik a funkce *Nové rady*. In *Věstník královské české společnosti nauk – třída pro filosofii, historii a filologii*, 1938, 1, s. 1 – 100. V těchto studiích shrnuje J. B. Čapek i starší literaturu k tématu; srov. též HRABÁK, Josef. *Smilova škola. Rozbor básnické struktury. Studie Pražského lingvistického kroužku č. 3*. Praha : Jednota českých matematiků a fysiků 1941; DAŇHELKA, Jiří. Úvod. In DAŇHELKA, Jiří (ed.) *Nová rada*. Praha : Orbis 1950, s. 5 – 16.

⁵ Stranou ponechávám v této studii otázku datace Smilovy *Nové rady*. V současné době přijímané řešení této otázky, které předložil Jan B. Čapek, jenž hovoří o dvojí recenzi (r. 1378 a r. 1394/95), však považuji za problematické. Srov. ČAPEK, *Vznik a funkce Nové rady*.

⁶ Viz CHAUCER, Geoffrey. *The Parlement of Foules*. In. SKEAT Walter W. (ed.). *The Complete works of Geoffrey Chaucer. Roman of the Rose. Minor Poems*. Oxford : Clarendon Press 1894, s. 336 – 359; K osobnosti a literárnímu dílu G. Chaucera srov. BREWER, Derek. *Chaucer a jeho svět*. Praha : Odeon 1988.

⁷ Klaretův *Physiologarius* je otištěn in FLAJŠHANS, Václav (ed.). *Klaret a jeho družina II. Texty glossované*. Praha : Česká akademie věd a umění 1928. K tomu srov. VIDMANOVÁ, Anežka. *Mistr Klaret a jeho spisy*. In *Listy filologické*, 103, 1980, str. 213 – 223; NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha : Vyšehrad 2000, s. 152 – 155.

⁸ PALACKÝ, František (ed.). *Physiologus*. In *Časopis Musea království Českého*, 1875, 2, s. 127 – 133.

poloviny 14. století opomenout soubory středověkých bajek, jež geneticky navazují na antickou podobu fabulí. Náleží mezi ně tzv. „*Staročeský Ezop*“, anonymní dílo dochované v tzv. *Sborníku hraběte Baworowského* obsahující osmdesát čtyři bajek s morálním obsahem. Spolu s ním též tzv. *Tripartitus* Konráda z Halberstadtu, sepsaný okolo poloviny 14. století a obsahující vedle fabulí též soubory mýtů a exempel. Dalším z děl tohoto typu, propojujícího bajku explicitně s moralistní literaturou, představuje skladba *Quadripartitus* (Čtverrohranáč), neboli *Speculum sapiencie* (Zrcadlo moudrosti), jejímž autorem byl podle některých výkladů autor Řehoř z Uherského Brodu. *Quadripartitus* vznikl asi mezi 60. – 70. léty 14. století a představuje sbírku latinských bajek tematicky sestavených podle vztahu jejich obsahu ke čtyřem ctnostem: moudrosti, pokory, štědrosti, čistoty, jež jednotlivé bajky hájí.⁹

Téma zbožného a ctnostného života, jež se stává předmětem morálních úvah připomenutých bajkových souborů a bestiářů, bylo v této době rozpracovááno i řadou dalších autorů, v jejichž pracích sice nehrála zvířecí symbolika primární roli, přesto zde však byla, tu více, tu méně využívána. Patří mezi ně spis Gualtera Burleye *De vita et moribus philosophorum veterum*, který byl v českém prostředí přepracován a spojen do jednoho korpusu s dílem Jana Guallensis *Breviloquium de virtutibus antiquorum principum*, zabývající se přímo otázkou kardinálních ctností. O nemalé oblibě Janova díla v českém prostředí svědčí jeho brzký překlad pocházející již z konce 14. století. Podobně lze jmenovat i dílo *De moribus hominum at de officiis super ludo scaccorum* (neboli *Ludus Scaccorum*), jehož původním autorem byl Jacobus de Cessolis (remešský dominikán původem ze severní Itálie), který zde ke konci 13. století sepsal svá kázání, v nichž pro názornost využíval podobenství o šachových figurách. Vedle obecné moralistní reflexe nás právě Jakubovo dílo přibližuje pramenům předkládajícím explicitní popisy panovnického ideálu, neboť Jakub využíval popisu šachové hry k nastínění pravidel, jimiž by se měla řídit spravedlivá vláda knížete. Vzhledem k poměrné četnosti dochovaných rukopisů usuzujeme, že Jakubův spis zaznamenal v českých zemích značný ohlas, což dokumentuje i autorský překlad tohoto spisu z pera Tomáše Štítného v jeho *Knížkách o hře šachové*. Jen pro úplnost dodejme, že Tomáš znal vedle Cessolisova pojednání i výše připomenutý spis o čtyřech ctnostech Jana Guallense (podle některých autorů jej přeložil taktéž on) a vedle toho další rozšířenou sbírku exempl, tzv. *Gesta Romanorum* (i ta byla již ve 14. století přeložena).¹⁰

⁹ Citované sbírky viz *Staročeský Ezop*. In LORIŠ, Jan (ed.). *Sborník hraběte Baworowského*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění; Bursík a Kohout 1903, s. 52 – 145; k dílům *Tripartitus* a *Quadripartitus* srov. TRÍŠKA, *Předhusitské bajky*, s. 23 – 26, 67 – 89, zde též rukopisné dochování, edice a další literatura.

¹⁰ K tomu srov. VIDMANOVÁ, Anežka. Karel IV. a latinská literatura v Čechách. In VANĚČEK, Václav (ed.). *Karolus Quartus*. Praha : Universita Karlova 1984, s. 291 – 302, zejm. s. 294 – 297; k textu Jana Guallans viz ŠIMEK, František (ed.). *Staročeský překlad spisu Jana Guallensis O čtyřech stěžejních ctnostech*. In *Věstník královské české společnosti nauk – třída filosoficko-historicko-filologická*, 1951, 1; Štítného text viz ŠTÍTNÝ, Tomáš. *Knížky o hře šachové*. In TÝŽ. *Knížky o hře šachové a jiné*. Ed. František Šimek. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury 1956, s. 351 – 405; Literárně-historický rozbor a dochování srov. tamtéž, s. 487 – 493; Ke spisu *Gesta Romanorum* viz VILIKOVSKÝ, Jan. *Próza doby Karla IV.* Praha : Evropský literární klub 1938; NOVÁK, Jan V.

Výčet moralistní literatury hojně užívané v českém prostředí ve druhé polovině 14. století se dostáváme i k několika dílům, které se úzce zabývají vymezení spravedlivé panovnické vlády.¹¹ Zde je v první řadě třeba uvést spis *De quatuor virtutibus cardinalibus pro eruditione principum* vikáře smíchovské kartouzy Michala, jehož základní myšlenkovou osu opětně zaujímá rozbor čtyř kardinálních ctností. Michal přitom postupuje dialogickou formou za pomoci citátů a parafrází z četných autorit, mimo jiné Aristotela, sv. Augustina, Bernarda z Clairvaux, Hugona od Sv. Viktora, Tomáše Akvinského či Aegidia Romana. Zrcadlo je vlastně rozhovorem autora s falckým kurfiřtem Ruprechtem II., jemuž je spis, dokončený patrně roku 1387, dedikován. Dialog se odehrává v rámci čtyř knih (*De prudentia*, *De temperantia*, *De iustitia* a *De fortitude*), řešících otázky jednání a povinností knížete vždy ve vztahu k jedné z vybraných ctností.¹² V širších souvislostech pak lze k tomuto druhu literatury přiřadit též díla spojená s činností Karla IV. a literátů působících v okruhu jeho dvora. Ze širšího pohledu mezi ně náleží Karlem vytvořených 12 meditací židovského krále Sedechiáše, zachycených v tzv. *Moralitách* (*Moralites*), jejichž tématem jsou vedle náboženské látky i otázky morálních kvalit a zásad, vztahujících se nejen k životu a jednání panovníka, ale člověka obecně. Tyto pasáže byly následně – patrně již po Karlově smrti – sceleny s dalšími texty, převážně výňatky z Bible a spisu sv. Augustina *De vera et falsa poenitentia* (O opravdovém a klamném pokání).¹³ Ještě užší vztah ke knížecím zrcadlům vykazuje další dílo

Staročeská Gesta Romanorum. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1895; ŠIMEK, František (ed.). *Příběhy římské*. Praha : Odeon 1967, zde na s. 7 – 16 podal souhrnné informace o tomto díle v rámci literárního vývoje Miloslav Šváb, srov. též ediční poznámku na s. 225 – 227; VIDMANOVÁ, Anežka. *Staročeská Gesta Romanorum a jejich latinská předloha*. In *Listy filologické*, 95, 1972, s. 65 – 92; Srov. PETRŮ, Eduard. *Jývoj českého exempla v době předhusitské*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1966; srov. též. DVORÁK, Karel. *Soupis staročeských exempl* (Index exemplorum paleo-bohemorum), Praha : Univerzita Karlova 1978; Základní informací o recepci těchto děl v české středověké literatuře přináší kolektivní práce VARCL, Ladislav (ed.). *Antika a česká kultura*. Praha : Academia 1978, s. 74 – 82.

¹¹ Typově jde o tzv. knížecí zrcadla, případně jim podobné druhy textů. K problematice knížecích zrcadel srov. BERGES, Wilhelm. *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*. Schriften des Reichsinstitut für ältere deutsche Geschichtskunde 2, MGH, Stuttgart : Hiersemann Verlag 1952; Ke knížecím zrcadlům v raném středověku srov. ANTON, Hans Hubert. *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*. Bonn : Röhrscheid 1968. H. Anton též vybral, přeložil a okomentoval tyto prameny z oblasti západní Evropy; Srov. ANTON, Hans Hubert (ed.). *Fürstenspiegel des frühen und hohen Mittelalters*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2006; K tématu srov. též Christine REINLE – Harald WINKLER (eds.). *Historische Exempla in Fürstenspiegeln und Fürstenlehre*. Frankfurt am Main : Oetr Lang 2011.

¹² Michalova práce je dnes již edičně zpřístupněna, viz STOREY, William George (ed.). *The De quatuor virtutibus cardinalibus pro eruditione principum of Michael the Carthusian of Prague. A Critical Text and Study*. Salzburg : University of Salzburg 1972, přináší na s. 110 – 186 edici první knihy Michalova zrcadla „*De prudentia*“; dále pak *Michael of Prague O. Cart. De quatuor virtutibus cardinalibus pro eruditione principum*, book II – V. Ed. Raphael Witkowski. Poznaň : Notre Dame 2009, edice zde na s. 81 – 298; K osobnosti Michala Kartuziána a jeho díle v rámci tehdejší politické teorie srov. obsáhlé úvody v obou citovaných edicích počínech, *The De quatuor virtutibus cardinalibus*, s. 1 – 108; *Michael of Prague O. Cart.*, s. 4 – 53.

¹³ K literatuře doby Karla IV. dnes existuje nepřehledné množství literatury. Základní přehled děl, edic a sekundární literatury srov. NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do*

pocházející z této doby: *Anonymní knížecí zrcadlo*, jehož autorství je – patrně neprávem – přičítáno taktéž Karlovi. Jakkoli dva listy tvořící tuto literární památku nemají formálně přesnou podobu knížecího zrcadla tak, jak ji známe ze západoevropského prostředí vrcholného a pozdního středověku, svým obsahem se tyto rady zkušeného císaře (druhý list), s texty knížecích zrcadel více méně překrývají. Myšlenkové zázemí nachází jejich autor v dílech Seneky (*De clementia*), Cicerona (*De officiis*) i Petrarkey (*De avaritia vitanda*), která také obsáhle cituje.¹⁴ Specifickým typem pramene, jenž se v řadě pasáží svou formou i obsahem taktéž blíží k panovnickým zrcadlům 13. a 14. století, je pak Karlova vlastní biografie, *Vita Caroli*. Jakkoli v ní nalézáme řadu v zásadě přesných historických informací, díky kterým jsme dnes schopni rekonstruovat počátky Karlovy vlády až do volby jeho osoby římskoněmeckým králem, nenechává nás silná didaktická tendence textu na pochybách o jeho edukační funkci.¹⁵

Detailní analýzou všech výše uvedených moralistních spisů a knížecích zrcadel jsem v rámci předchozího bádání dospěl k ucelenému pohledu na ideál panovnické moci, jenž byl ve druhé polovině 14. století všeobecně sdíleným a kulturně závaz-

roku 1400. Praha : Vyšehrad 2002, zejména s. 136 – 154; BLÁHOVÁ, Marie. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (III.) v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota. Historický komentář*. Praha : Academia 1995, s. 134 – 145; TÁŽ, *Die Hofgeschichtsschreibung am böhmischen Herrscherhof im Mittelalter*. In SCHIEFFER, Rudolf – WENTA, Jaroslav, *Subsidia historiographica III. Die Hofgeschichtsschreibung im mittelalterlichen Europa*. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2006, s. 51 – 72; Srov. též BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české IV/b. (1310 – 1402)*. Praha – Litomyšl : Paseka 2003, s. 176 – 205; VIDMANOVÁ, Karel IV. a latinská literatura v, s. 291 – 302; Ve vztahu ke státní ideologii naposledy ŠMAHEL, František. Státní theologie Karla IV., „národní“ doktrína Francie a počátky konciliarismu. In HEROLD, Vilém – MÜLLER, Ivan – HAVLÍČEK, Aleš (eds.). *Dějiny politického myšlení II/2. Politické myšlení pozdního středověku a reformace*. Praha : OikymenH 2011, zde k tématu zejména s. 119 – 135; Obecná zamyšlení nad rolí Karla jako literárního tvůrce a myslitele předkládá též VIDMANOVÁ, Anežka. Karel IV. jako spisovatel. In *Karel IV., literární dílo*. Praha : Vyšehrad 2000, s. 9 – 22; BLÁHOVÁ, Marie. Karel IV. Zakonodárce a zakladatel. In *Karel IV. Státnické dílo*. Praha : Vyšehrad 2003, s. 9 – 51; K „Moralitám“ Karla IV. srov. WOTKE, Karl. *Moralites Caroli quarti imperatoris*. In *Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, 1, 1897, Heft 4, s. 41 – 76, zde i edice pramene na s. 59 – 76, doplňující komentáře následují v dalších ročnících ZVGMSchl 2, 1898, s. 161; ZVGMSchl 3, 1899, s. 100 – 110; překlad viz Morality. In *Karel IV., literární dílo*, s. 67 – 85; K tématu srov. též SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. Život a dílo 1316 – 1378*. Praha : Svoboda 1979, s. 358 – 361.

¹⁴ Edice viz *Ein Fürstenspiegel Karls IV.* Ed. Samuel Steinherz. Prag : Verlag der Deutschen Gesellschaft der Wissenschaften und Künste f. d. Tschechoslowak Republik 1925; K tomu srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Anonymní zrcadlo knížecí přičítané Karlu IV. In *Studie o rukopisech*, 14, 1975, s. 125 – 147, zde na s. 125 – 127 rozbor otázky autorství, na s. 127 – 146 český překlad a edice; Srov. též SPĚVÁČEK, Karel IV. *Život a dílo 1316 – 1378*, s. 361 – 365; ŠMAHEL, *Státní theologie Karla IV.*, s. 132 – 134.

¹⁵ Z četných vydání Karlova životopisu srov. *Vita Caroli IV.* Fontes rerum Bohemicarum. T. III. Ed. Joseph Emler. Pragae : Nadání Františka Palackého 1882, s. 336 – 368; *Karel IV. Vlastní životopis. Vita Caroli Quarti*. Praha : Odeon 1975; Nejaktuálnější překlad viz *Vlastní životopis Karla IV.* In *Karel IV., literární dílo*, s. 23 – 66; Přehledné shrnutí významu Karlova životopisu srov. NODL, Martin. *Vita Caroli*. In ŠMAHEL, František – BOBKOVÁ, Lenka (eds.). *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2012, s. 240 – 242.

ným fenoménem, personifikujícím společenský řád a s ním související jednotu.¹⁶ Lze shrnout, že *panovníkovo jednání mělo podle těchto představ demonstrovat osvojený habitus ideálního vladaře, jehož korpus tvořilo sedmero ctností. Vyjdeme-li zde kupříkladu z pojetí Jana Guallensis, byly tyto ctnosti vzájemně propleteny, přičemž platí, že teologické mohutnosti ducha láska (caritas) a pravá víra (fides) představovaly základní principy, jimiž se má vláda křesťanského monarchy řídit, aby získal milost věčnou, k níž se upíná i třetí z křesťanských ctností – naděje (spes). Tyto tři ctnosti zdobící každého řádného křesťana nestály osamoceny. Po jejich boku se po celou středověkou epochu vynořovaly spravedlnost, moudrost (rozumnost), uměřenost a statečnost, tedy ctnosti, které náleží do evropské etické nauky již od antických dob.*¹⁷

Vymezením role řečených *virtutes* v lidské duši a v přenesené rovině i ve společenském styku obohatil evropské myšlení už Platón. V jeho výkladu o duši člověka, jež se skládá ze tří částí, zaujímá hlavní místo rozum (*logistikon, rationale*). Pouze on je schopen nahlížet pravé Dobro – tedy Platónovu ideu Dobra, která je de facto základem jeho idealistické koncepce. Rozumu tak náleží schopnost pořádnosti ostatních (smyslových) částí duše, kdy v alegorickém vyjádření duše jako vozu hraje rozum roli vozataje). Aby toho však byl schopen, musí dozrát – tedy dosáhnout ctnosti **moudrosti** (*sofia, sapientia*). Právě jejím prostřednictvím uchopuje rozum druhou složku duše – vznětlivost (*thymoeides, irascibile*) a vychovává ji k tomu, aby usilovala přes všechny překážky o dobro. Vznětlivost řízená rozumem tak získává podobu ctnosti, kterou se musel vykazovat každý středověký vládce latinského Západu – **statečnosti** (*andreia, fortitudo*). Ta se v rámci hledání vnitřní harmonie v člověku následně zaměřuje na třetí složku duše, dychtivost (*epithymetikon, concupiscibile*), kterou nasměruje k pravému dobru. Synkreze dychtivosti a statečné vznětlivosti stojí u zrodu další ze čtveřice ctností – **uměřenosti** (*sófrosyné, temperantia*). Je-li tento řád duše uskutečněn, stává se člověk spravedlivým, neboť **spravedlnosti** (*dikaioсынé, iustitia*) je v člověku dosaženo tehdy, koná-li každá duševní síla to, co jí náleží.¹⁸

¹⁶ Na tomto místě shrnuji závěry obsažené in ANTONÍN, Robert. *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2013, passim; Z obsáhlé literatury zabývající se panovníckým ideálem srov. alespoň sborníky MAYER, Theodor (ed.). *Das Königtum. Seine geistigen und rechtlichen Grundlagen*. Vorträge und Forschungen 3, Lindau – Konstanz : Thoerbecke 1956; HECKER, Hans (ed.). *Der herrscher Leitbild und Abbild in Mittelalter und Renaissance*. Düsseldorf : Droste 1990; ERKENS, Franz-Reiner (ed.). *Das frühmittelalterliche Königtum. Ideelle und religiöse Grundlagen*. Berlin – New York : De Gruyter 2005; Z posledních souhrnných prací srov. ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschaftsakralität im Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Investiturstreit*. Stuttgart : W. Kohlhammer, 2006; KER-SHAW, J. E. Paul. *Peaceful Kings. Peace, Power, and the Early Medieval Political Imagination*. Oxford : Oxford University Press 2011.

¹⁷ ŠIMEK, *Staročeský překlad spisu Jana Guallinsis O čtyřech stěžejních ctnostech*, s. 14: „Jakož praví Šalamún v Příslovích: ‚Milosrdenstvie a pravda ostříehají krále a tvrdí se milosrdenství trón jeho.‘ Ale že jsú čtyři ctnosti stěžejné, kteréžto všelikého krále neb kniežete veelebíe, povyšují i ozdobyjí, točíž spravedlnost, múdrost, skrovnost a síla, protož o nich některé rozprávky příkladné a výstražné v těchto knížkách vypisují...“

¹⁸ PLATON. *Ústava*. Praha : Oikoymenth 1996, s. 3 – 140; K recepci Platonovy filosofie v křesťanském myšlení srov. IVÁNKA, Endre von. *Plato christianus*. Praha : Oikoymenth 2003.

Spravedlivě vládnout tak mohl jen takový panovník, jenž vykazoval všechny zmíněné ctnosti, neboť pouze tehdy byl on sám jako člověk vnitřně harmonizován a tuto svou harmonii mohl prostřednictvím spravedlnosti přenést i do společnosti. V této souvislosti vládce sehrával ve veřejném i soukromém prostoru několik vzájemně provázaných sociálních rolí. Přes jejich úzké sepětí lze vymezit v zásadě tři typy jednání, které v sobě následně zahrnují ostatní dílčí projevy vladařského habitu. Prvním, souvisejícím především, ale ne pouze, s teologickými ctnostmi a božským původem panovnické moci je typ **zbožného krále** (*rex-pius*), jenž v sobě zahrnuje vedle ostentativně projevované zbožnosti a povinnosti ochrany církve veškeré projevy vládcova milosrdenství – štědrosti a milosti k nobilitě počínaje a almužnami chudým konče. Druhým je pak typ **spravedlivého krále** (*rex-iustus*), sdružující v sobě nejen zákonodárnou a soudní aktivitu panovníka, spojenou též s právem legálního usmrcení člověka (právo popravy), ale i další dvě kategorie vladařského habitu: **moudrého krále a krále vzdělance** (*rex-sapiens et rex-litteratus*). Ty se projevují nejsilněji právě v rámci panovnickovy role soudce a zákonodárce, jakkoli tvoří komponent i třetího obecnějšího typu vládcova jednání, jímž je role **krále mírotvorce** (*rex-pacificus*). Je patrné, že všechny uvedené kategorie panovnických rolí odpovídaly všeobecné představě o vládcovi zosobňujícím naplňování triády řád – mír – spravedlnost (*ordo – pax – iustitia*) a zajišťujícím tak spravedlivý chod světa.

Na tomto místě je třeba zdůraznit, že *Nová rada* Smila Flašky z Pardubic v sobě propojuje jak okruhy moralistní literatury, tak i knížecích zrcadel, bajek a bestiářů, které jsem se pokusil výše ve stručnosti definovat. Lze konstatovat, že se jedná o návod jak spravedlivě vládnout (tj. knížecí zrcadlo), určený králi Václavu IV. využívající zvířecí alegorii, jež byla pro své rozšíření v dalších segmentech dvorského umění obklopujícího syna Karla IV. Pro daného panovníka zvolena patrně jako nanejvýše vhodná a královi srdci blízká forma vzdělávacího textu.¹⁹ Autor zde přitom nechává radit jednotlivá zvířata svému mladému králi lvu v zásadě podle schématu, které odpovídá výše uvedeným typům sociálních rolí (*rex-pius, rex-iustus, rex-sapiens, rex-litteratus, rex-pacificus*), jenž měl panovník podle soudobé představy sehrávat. Na následujících řádcích se pokusím o souhrnný přehled jednotlivých zvířecích rad obsažených ve Smilově skladbě podle této typologie závazného panovnického jednání.

Velice výrazným je v *Nové radě* motiv královy niterné zbožnosti (***rex pius***) a jeho pokory před Stvořitelem, z jehož rukou obdržel panovník moc v pozemském světě. Právě bohabojnost, v níž se má podle Smila odrážet sebereflexe vlastní pomíjivosti, jakož i omezenost moci pozemských vládců radí králi zvířat **orel**, v jehož pojetí je tato vlastnost jednak zárukou udržení moci, současně i jistotou následného posmrtného života. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že de facto celá orlova promluva akcentuje život v souladu s božími příkázáními.²⁰ Tyto motivy dále rozšiřuje promluva

¹⁹ Základní rozbor provedl Jan B. Čapek ve výše citovaných pracích *Alegorie Nové rady a Theriobulie a Vznik a funkce Nové rady*.

²⁰ DAÑHELKA, Jiří (ed.). *Nová rada*. Praha : Orbis 1950 (dále jen *Nová rada*), s. 20 – 21: „... a na to myslí pilně/aby v tvém srdci neomylně/měl vždy na paměti Boha/jenž tě vyvolil z mnoha/a dalt' lidí,

levharta, jenž navíc upozorňuje na roli příkladu, který král vůči svému lidu sehrává, a na základě jehož se věřící následně ubírají buď do nebe, či pekla.²¹ Jednoduše řečeno spolu s **hrdličkou** a **papouškem**, král má svůj úřad od Boha a proto má jednak plodit kázeň a ctnost a vše následně odevzdat Bohu pro svoji vlastní spásu i spásu lidu.²² Mezi základní distinkce panovníkovy zbožnosti náleží i jeho štědrost, k níž lva vybízí taktéž hned první z rádců, orel, jenž ji klade do přímé souvislosti s původem královny moci. Tu mu dal podle okřídleného rádce Bůh, a proto má i král toto primární gesta štědrosti vůči jeho osobě nadále reprodukovat do života společnosti.²³

Připomeňme, že právě štědrost a almužnictví projevované panovníkem a nobilitou obecně vůči potřebným, představovala jeden ze základních imperativů zachování sociální stability a rovnováhy středověké společnosti.²⁴ S tímto motivem úzce souviselo i ostentativně projevované milosrdenství a velkorysost vůči nepřátelům, jakož i poddaným obecně, k nimž nabádají mladého krále další z jeho ptačích rádců, **sokol**, **kohout** a **holub**.²⁵ Štědrost a milosrdenství, jakož i projevovaná zbožnost představují distinktivní znaky teologických ctností, lásky a víry, k nimž se prostřednictvím **beránkova** nabádání k pokoře, jejímž příkladem byl Ježíš Kristus, přičlenila i třetí z nich, naděje.²⁶ Posledně jmenovaný požadavek na vladařovo jednání nabývá zřetelných obrysů především v rámci řeči pronesené **labutí**, jíž graduje i celá skladba. Měj na paměti svoji smrt a konečnost pozemského světa, připomíná labuť lvímu králi, čímž relativizuje život vezdejší a ukazuje jako podstatnou především službu Bohu a život v souladu s jeho zákonem založeným na lásce k bližnímu, víře ve Stvořitele a naději na život věčný. S tímto motivem souvisí též charakteristika vlády představující panovníckou moc jako břímě každodenní práce a odříkání, jíž před králem rozvíjí **osel**, jakož i požadavek na panovníkovu tělesnou i duševní čistotu, na jejíž potřebu upozorňuje **hrdlička**.²⁷

zbožie i čest./To vše v jeho moci jest, prodlíti toho i vzieti,/tě živiti i umořiti. ... Budeš-li se Boha báti, /budeť zbožie trváti i čest. “ Tamtéž, s. 22: „Tak dojdeš rajskeho zbožie,/staneš-li u bázni Božie. “

²¹ Nová rada, s. 28: „Buoh velebný z své milosti,/ten tobě pójčil za chvíli,/svého lidu mieti píli,/ jenž jeho krvi kúpen drazě./Dojdeš-li s ním, tobě blazě,/ [tam do nebeské té radosti, pravímť, králi, tvěj milosti]./Čehož se koli přichvátiš,/tam mnoho lidu obrátiš/ kterižkoli pójdeš cestú/k črtu neb k rajskeému městu,/tamť jich puójde s tebu mnoho. “; Tamtéž, s. 29: „Lidě na tvě skutky zžiece,/to pamatuj vždy najviece, aby najprv Boha svého/hledal nežli co jiného. “

²² Nová rada, s. 51: „Králi, pomni pilně toto,/že tebe Buoh povýšil proto/zde nad lidmi miesto sebe/věz, žeť tomu chce od tebe,/aby plodil kázeň i čest, to vše, což jeho vuóle jest“; Papouškova rada viz tamtéž, s. 63: „Protož vzdaj Bohu vše chtienie,/tak nalezneš své spasenie, /když ty vzdáš svú vůli směle. “

²³ Nová rada, s. 26 – 27: „Nebudť také skup na zboží/ač chceš mieti milost Boží./Což jest Buoh dal zbožie tobě, nechovajž ho skupě sobě,/ podávaj ho štědrě dále... “

²⁴ K formám slitování a milosrdenství ve středověku srov. GEREMEK, Bronisław. *Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství*. Praha : Argo 1999, zejm. s. 24 – 77.

²⁵ Sokolova rada viz Nová rada, s. 33: „Ti kdož sú poddáni tobě,/měj to naučenie sobě/ aby na ně ruky neztahal/ ani kdy násilím sahal,/ ale vždy dobrotivě/bránil jich a milostivě, atť tě milují a chválé... “; Kohoutova rada, tamtéž, s. 44: „Budť dobrotiv svému lidu.../Budť vždy bedliv nab sebu,/atť zlý duch nevládne tebu./Neb ktož jest diáblem lapen/a tiem hřiesným snem otrápen, /z hřiecha v hřiech jej diábel vodí... “; holub radí tamtéž, s. 49: „Boha mieti k každěj vině,/tak budť milostiv chudině./Radimť milostivě sieti, neb též budeš žieti... “

²⁶ Nová rada, s. 53: „Měj srdce vždy pokorně/a všecky úmysly dvorné... “

²⁷ Rada labutě a hrdličky viz tamtéž, s. 75 – 81 a 50 – 52; oslova rada tamtéž, s. 47: „Taktéž, králi,

Z výše uvedeného je evidentní silné náboženské zabarvení *Nové rady*, jež vycházelo z duchovního cítění její autora a odpovídalo dobovému prožitku víry prodchnutého ve středoevropském prostoru mystikou. Vedle alegorie politické, v níž se prolíná obecný středověký etický ideál s reakcemi na aktuální společenské jevy, předkládají jednotlivé rady nabádající ke zbožnému životu a gradující v rámci výpovědi labutě výrazný apel na královu zbožnost ve snaze oťrást jeho svědomím.²⁸ Osobní panovníkova víra z tohoto pohledu hraje roli kategorického imperativu regulujícího jeho politické činy mravními zásadami, jež byly v rámci středověké společnosti obecně přijímány a jejich zachovávání náleželo k panovnickému habitu (jakkoli mnohdy jen v rámci propagandy a vizualizace majestátu zastírající vládní pragmatismus). V úzkém propojení s panovníkovou zbožností pak vystupovala i jeho role krále mírotvorce (*rex pacificus*), sestávající, podobně jako úloha krále zbožného, z celé řady projevů panovníkova jednání. Mír v tomto ohledu neznamenal pouze neválečné řešení konfliktů, naopak, středověk zná pojem spravedlivé války,²⁹ ale celkové zachovávání pokoje a řádu v rámci společenského života.

Zvířecí rady nabádající krále lva k jednání zajišťující celospolečenský smír tvoří podstatnou část Smilova díla. Tak vybízejí kupříkladu **levhart**, **jeřáb** a **holub** panovníka k uměřenosti, trpělivosti a rozvaze, projevující se v zachovávání vlídné a veselé tváře, jakož i trpělivostí vůči poddaným a vyvarování se náhlosti. Současně obsahují zmíněná doporučení výrazný apel na vlastní královu vladařskou aktivitu, čímž stojí v protiváze k negativním radám ponoukajících lva k zahálce a požitkářství. Samotná aktivní vláda krále obdařeného sedmerem ctností je přitom ve středověkém myšlení nutně spojena se spravedlivým mírovým uspořádáním mezilidských vztahů.³⁰ Role krále mírotvorce se v této oblasti v mnohém překrývá s rolí moudrého a spravedlivého

pravím tobě,/tys vzal na se břímě vážné./ třebať v tom paměti snažné./Nehověje přieliš tělu/nesiž je s myslí veselú. Král i knieže , pan veliký,/biskup i prelát všeliký, čím má na světě větší čest, tiem viece u větší práci jest. “

²⁸ ČAPEK, *Alegorie nové rady*, s. 18 – 20.

²⁹ K vývoji myšlenky spravedlivé války ve středověkém myšlení srov. PLETL, Renate. *Irdisches Regnum in der mittelalterlichen Exegese. Ein Beitrag zur exegetischen Lexikographie und ihren Herrschaftsvorstellungen (7.–13. Jahrhundert)*. Frankfurt am Main – New York : P. Lang 2000, zejm. s. 170 – 178; RUSSELL, H. Frederick. *Just War in the Middle Ages*, Cambridge : Cambridge University Press 1975; Komplexní studii k tomuto tématu pro rané středověké období představuje výše citovaná práce KERSHAW, *Peaceful Kings*.

³⁰ S aktivitou propojuje spravedlivou vládu krále již Isidor ze Sevilly, z jehož díla v tomto ohledu celý středověk čerpá, viz ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae IX* (jazyk). Praha : Oikúmené 1998, s. 50 – 51: „*Regnum a regibus dictum. Nam sicut reges a regendo vocati, ita regnum a regibus. Reges a regendo vocati. Sicut enim sacerdotes a sacrificando, ita rex a regendo. Non autem regit, qui non corrigit. Recte igitur faciendo regis nomen tenetur; peccando amittitur. Vnde et apud veteres tale erat proverbium: Rex eris, si recte facias: si non facias, non eris. Regiae virtutes praecipuae duae: iustitia et pietas. Plus autem in regibus laudatur pietas; nam iustitia per se serva est.*“ Z citátu je zřejmé, nakolik klíčovou je pro Isidora samotná aktivní vláda krále, jejíž reálný výkon je jedním z apriorních předpokladů jeho hodnosti, a tudíž i moci. Pasivita panovníka ve středověkých myšlenkových schématech znamenala opětový návrat do starozákonních časů, kdy nebyl následován Boží zákon, a jako taková byla spojena s představou totální destrukce společenského řádu.

krále, což jak jsem konstatoval již výše, koresponduje se syntetickou povahou středověkého myšlení spojující jednotlivé kategorie v jednotu mnohosti.³¹ Přímou radu k udržování míru předkládá ve Smilově skladbě **jelen**, podle nějž má panovník vystupovat proti násilí, zlým lidem a zlodějům, jakož i podporovat uchování mírového soužití mezi lidmi. Varování před láskou ke zlým lidem přidává následně **volek**, jenž k němu připojuje i nabádání k odvážné stálosti a pevnosti v rozhodnutích, které lev v rámci své vlády činí, dále též vytrvalost v dobrých skutcích, již si však panovník nemá plést se zatvrzelostí ve zlosti. K doporučení šlechetné odvahy pravého křesťanského rytíře se připojuje ve své promluvě i **luňák**.³² K projevům mírotvorné aktivity panovníka přitom náležel i jeho patronát nad rozvojem hospodářství ve státě. Rady zacílené na tuto oblast předkládají mladému lvu například **vrána**, nabádající jej k dohledu nad spravedlivými podmínkami pro hospodaření v zemi. Mezi dalšími rádci lze v tomto kontextu uvést **ježka** a **veverku**, jakkoli její doporučení shromažďovat královský poklad, může mít i negativní konotace spojované s lakotou – jedním ze sedmera smrtelných hříchů.³³

Vedle těchto rad předkládá Smilova skladba i řadu doporučení, jejichž následováním se mladý lev stane nejen spravedlivým, ale i moudrým a v posledku též učeným králem (*rex-iustus, rex-sapiens et rex-litteratus*). Panovníkova moudrost, jak rezonuje již z **orlovy** rady, k němuž se připojuje i **levhart**, má přitom podle Nové rady svůj základ v bohabojnosti. Jejím základem je obava před Bohem, jehož jménem spravuje konkrétní vládce lidskou pospolitost pozemského světa.³⁴ Současně je nutno zdůraznit, že přesně v rámci dobové konvence, která velí posuzovat královu moudrost podle jeho výběru rádců a úředníků, jakož i jejich morálních hodnot a praktických činů, se některá doporučení shromážděných zvířat zabývají problematikou obsazení rady a úřadů. Tak nabádá zmíněný levhart krále zvířat k pečlivému výběru svých rádců, kteří mu nemají být věrni pouze kvůli svému osobnímu prospěchu (věrnost úředníků zdůrazňuje ve své radě i **pes**) a současně mají být též moudřími lidmi.³⁵ Ty má panovník, podle **jeřábovy** rady, podrobovat soustavné kontrole.³⁶ Právě jeřábova rada následně propojuje královu moudrost s jeho rolí spravedlivého soudce, neboť zmiňovaná kontrola dle něj má být zaměřena především na soudní úředníky, kteří by neměli pokřivovat právo ve svůj vlastní prospěch. Primárním výsledkem králova dohledu nad jím pověřenými lidmi má

³¹ Tyto rady viz Nová rada, s. 30, 34 – 35, 48. Jako příklad uvádím jeřábovu radu, s. 34 – 35: „... králi, buď hotov k slyšni/ale nekvap k mluven:/mluvenie častokrát škodí./A veľmi zriedka se přihodí,/by kto pykal mlčenie;/nikdy to slycháno nenie... Málo mluvi, ale čiň mnoho...“

³² Nová rada, s. 40: „... Králi nestoj seči!/Kdež můžeš, jednaj ku pokoji,/toť tobě předobře stojí./A rač zlých nemilovati,/nad nimi popravovati,/nad nevěrnými zloději./... nedaj činiti násilě./S dobrými ochotně, mile/přebývaj, vina je k sobě,/toť já věrně radim tobě./Veškeren svět o to stojí,/chtě rád bydliti v pokoji.“ Vlkova a luňkova rada, tamtéž, s. 45 a 59.

³³ Tamtéž. Rady vrány, veverky a ježka, s. 52 – 53, 60.

³⁴ To ukazuje především rada orlova, viz Nová rada, s. 21: „Počátkem múdrosti jest/báti se Boha naj-viece...“

³⁵ Nová rada, s. 30: „...by vždy věrně měl v své radě/ ... A kohož poznáš ve ctnosti,/toho přijmi k svéj milosti,/neb což mluví, to srdcem mieni/po nic toho neproměni,/pro dary, pro přiezeň žádnú,/jenž věřú mocně vládnú... múdry král má múdrě mieti/v svéj radě, ač chce prospěti“

³⁶ „Pilně shledávaj své úřady,/jenžto vládnú na tvém dvoře/at' se množi tvá čest spoře, nebudeš nikdy omýlen.“

být úsilí zajištění náležité právní ochrany vdov a sirotků.³⁷ K obraně práv vdov a sirotků, což je přirozeně jedno z literárních klišé, jež se soustavně opakuje ve středověké moralistní a politické literatuře, vyzývá krále i **velbloud**.³⁸ Blízký je pak i obsah rady, kterou panovníkovi udělil moudrý **čáp**, upomínající ho na jeho povinnost dohledu nad těmi, kteří vykonávají naležené právo, tedy nad popravci.³⁹ Generální požadavek pak vůči králi, jakožto soudci, vznesl **holub**, nabádající mladého lva, aby se za všech okolností při výkonu soudní pravomoci vystříhal hněvu, tedy afektu, který je v představách středověkého člověka spojen vždy především s vládou tyрана.⁴⁰

Vedle uvedených výpovědí jednotlivých zvířecích rádců osvětlujících mladému lvímu králi podstatu jeho sociálních rolí ve společnosti se ve Smilově díle setkáváme i s obecněji formulovanými doporučeními ctnostného života jako takového. Ten je totiž nejen podle **orla**, ale i **velblouda** zárukou králova posmrtného nebeského panování po božím boku, a vladař by měl, jak radí též **slon**, ve stejném duchu vést i výchovu svých dětí a nástupců. Mít na paměti vždy ctnost a čistotu těla i duše doporučuje lvu i **jednorozec**, jehož rada je provázána též se zachováváním sexuální zdrženlivosti.⁴¹ S těmito doporučeními obecného ctnostného života koresponduje též rada **páva**, jenž králi připomíná sice především potřebu vynakládat energii na starost o fyzický vzhled, jeho rada však nemá marnivé, ale morální vysvětlení, neboť krásné roucho na povrchu se snoubí se ctností uvnitř.⁴²

Soubor výše předložených rad tak z pohledu celku Smilova díla předkládá ucelený obraz ideálního panovnického habitu definovaného jak jednotlivými ctnostmi, tak sociálními rolemi, které měl podle tohoto ideálního rámce středověký panovník vykonávat. K úplnosti jej autor politicky alegorické skladby dovádí i zahrnutím sebeironických negativních rad špatných rádců, které naopak odpovídají struktuře dobové představy o tyranské vládě. Ta je založena na ztotožnění krále-tyрана s hříšným člověkem, jehož charakter a následné jednání je podmaněno komplexem sedmera smrtelných hříchů. Tyrana a jeho činy tak ovládají pýcha (superbia), lakomství (avaritia), závist (invidia), hněv (ira), smilstvo (luxuria), nestřídmost, obžerství (gula) a lenost (acedia), což z jeho

³⁷ Nová rada, s. 35 – 36: „*Nadto o zemském súdĕ./nemĕj se k tomu mladĕ./věz, kterak kto tvú obec súdí./at' vdovy sirotci, chudí./po zlé odsúzeníĕ ztrátĕ/plačíc netúžie na tĕ./Všecka vina na tĕ spadne, neb tvá milost najviev vládne/práve, všelikými súdy....*“. Tamtéž, s. 36: „... *Nejednen se v úrad vkúpil/proto, aby lidi lúpil, ... kdež se súdce daru koji/mnohokrát křivý ostojí... Lakomstvo je také moci./ža pravdu grošem zastieni/a právo v křivdu promĕni...*“

³⁸ Nová rada, s. 69: „... *kdež se stala žalost komu/chudĕj vdovĕ neb sirotku./maji-li protivnú puotku, že kto křivĕ sahá na ně, mĕj nad nimi slitovánie...*“

³⁹ Nová rada, s. 54: „*Bud' tobĕ najviev píle./at' se nedĕje násilé/od tĕch co popravu maji...*“ Tamtéž, s. 55: „... *nedaj vlkóm ovec pásti.*“

⁴⁰ Nová rada, s. 48: „*Kdežto súdce jest hnĕvivý./ten často vydá súd křivý./Hněv má v sobĕ tyto moci./ktož se jemu dá přemoci...*“

⁴¹ Zmínĕné rady viz *Nová rada*, s. 26, 70, 72, 73 – 74.

⁴² Nová rada, s. 41 – 42: „*Králi, chod' vždy v krásném rúšĕ./Tot' dobrĕ tobĕ příslušie./aby vždy byl v rozeznání, kdež jsi ty a tvoji poddani./v krásĕ rúcha kochaje./libost toho v srdci maje./žes tak povýšen nad lidi./muše tĕ vždy v čest mieti./zdaleka na tĕ hledĕti./aby se vnĕ osvietil ctností./jakž podlé své dostoynosti/jsi krásným rúchem ozdoben./A tak nebudeš podobĕn/khrobu, jenž zbielen na povrchu./a uvnitř má škaredú mrchu.*“

vlády činí bezbožnou, nespravedlivou, násilnickou, nemoudrou a neaktivní vládu, jejímž výsledkem je, domyšleno do konce, stav války všech proti všem.⁴³

Mezi nedobré rádce Smilovy *Nové rady*, ponoukající krále k tyranským praktikám (*rex-tyranus*), tedy násilí, porušování práva, nespravedlivého vymáhání odúmrti, falšování zemských desk, zabavování majetku a příkoří sirotkům, náleželi především **medvěd, vlk a sup**.⁴⁴ Ti též nabádali lva k zahálce a následování hlasu požitků chtivé tělesnosti, tedy k jednání, které se naprosto neslučovalo s představami o aktivní užitečné vládě jakožto službě, ale odpovídalo dalšímu z negativních vymezení moci prostřednictvím figury neužitečného krále (*rex-inutilis*). Mezi další rádce svádějících mladého krále na šikmou plochu přitom náležela **husa**, jež doporučovala naprosté zanedbávání vladařských povinností a nezřízené alkoholické radovánky,⁴⁵ a dále pak, s důrazem na následování žádostí těla, byla proti tělesné čistotě, jakož i pohlavní zdrženlivosti laděna rad nečisté **svině**. Mezi rádce nabádající k nevázanosti náležela i **liška**, odmítající podat králi jakoukoli radu a doporučující mu dělat to, co ve své mladické bujnosti uzná za vhodné.⁴⁶

Lze tedy shrnout, že jakkoli není předkládaný soubor příkladů jednotlivých rad, jež obsahuje Smilova skladba, úplný, v zásadě dle mého soudu odhaluje pozici, kterou toto dílo zaujímá v myšlenkovém milieu tehdejší politické literatury pěstované při lucemburském dvoře, jakož i v Praze jakožto centru učenosti tehdejší střední Evropy. Smilova zvířata promlouvají k mladému lvímu králi v intencích dobových představ o spravedlivé panovnické vládě a jako taková představuje jeho skladba především čtenářsky a posluchačsky vděčnou obdobu úvah o principech a podstatách spravedlivého společenského uspořádání v čele s ideálním monarchou personifikujícím řád a jednotu pozemského světa i jeho propojení s Bohem a nadpozemskou sférou. Role zvířecí rady, jakožto literární formy čerpající svoji oblibu z obecně rozšířených a člověku blízkých bajek a bestiářů, na příkladu Smilovy *Nové rady* odhaluje význam zvířecích motivů v rámci středověké edukační praxe. Zvířecí alegorie užitá v naučení pro mladého krále, tak nejen že přibližuje zábavnou formou neatraktivní moralistní tematiku knížecích zrcadel, konfrontujících mladíka plného života neustále s dalšími a dalšími povinnostmi, které náležely k výkonu moci, ale současně umožňuje podstatně otevřenější komentáře

⁴³ K problematice tyranie v myšlenkovém světě středověkých intelektuálů shrnujícím způsobem například SCHOENSTEDT, Friedrich. *Studien zum Begriff des Tyrannen und zum Problem des Tyrannennordes im Spätmittelalter, insbesondere in Frankreich*. Würzburg : Mayr 1938; PARSONS, Wilfrid. The Mediaeval Theory of the Tyrant. In *The Review of Politics*, 4, 1942, s. 129 – 143; WIERUSZOWSKI, Helene. Roger II of Sicily Rex-tyrannus in Twelfth-century Political Thought, In *Spaeculum*, 38, 1963, s. 46 – 78; PETERS, Edward. *The Shadow King. Rex Inutilis in Medieval Law and Literature 751 – 1327*. New Haven – London : Yale University Press 1970; NEDERMAN, Cary J. *A Duty to Kill: John of Salisbury's Theory of Tyrannicide*. In *The Review of Politics*, 50, 1988, s. 365 – 389; KLANICZAY, Gábor. Representation of the Evil Ruler in the Middle Ages. In DURCHHART, Heinz – JACKSON, Richard A. – STURDY David. *European Monarchy*. Stuttgart : F. Steiner, 1992, s. 69 – 79; Zde i další literatura k tématu.

⁴⁴ Jejich rady viz Nová rada, s. 33 – 34, 37 – 39.

⁴⁵ Nová rada, s. 46: „... ač jest tobě píše./proježděj se z kratochvile/...vina flašku měj vždy s sebou...“

⁴⁶ Liščina rada viz Nová rada, s. 58 – 59; svině radí tamtéž, s. 50: „... cožkoli tvé tělo žádá,/daj ve všem vůli životu,/netbaj nic na čistotu. Ve smilstvě skutky šeredné/ jednaj v noci jako ve dne...“

a reflexe celé řady aktuálních a akutních společenských problémů dané doby. Otázka, do jaké míry zasahují do osnovy Smilova díla dobové představy o symbolických rolích jednotlivých zvířat, představuje téma, jež si vyžaduje podstatně širší badatelský záběr obohacený mimo jiné o závěry, které přinesla bádání z oblasti dějin umění, jakož i kulturních dějin. O její zodpovězení se pokusím v samostatném textu vycházejícím z výše uvedených závěrů.⁴⁷

THE ADVICE OF ANIMALS BY SMIL FLAŠKA FROM PARDUBICE
IN THE CONTEXT OF AN IDEAL RULER'S POWER
IN CZECH THOUGHT IN THE SECOND HALF OF THE 14TH CENTURY

Robert Antonín

In the present paper, the author analyses the collection of animal guidance contained in Smil's work and draws conclusions. Accordingly, Smil painted through the popular literary genre of medieval fables a comprehensive image of the ideal sovereign habit defined as individual cardinal (justice, bravery, restraint, wisdom) and theological (faith, love, hope) virtues and as social roles (rex-iustus, rex-pacificus, rex-sapiens, rex-literatus, rex-pius, etc.), by which framework a medieval ruler was to act. A component of this image is at the same time also a negative reflection of poor sovereign reign, expressed through ironic negative guidance from bad advisors, which correspond to the structure of period ideas on the reign of a tyrant, based on the identification of the king-tyrant with a sinful person, whose character and subsequent behaviour is subject to a complex of the seven deadly sins. The author presents Smil's guidance by animals primarily as a reader's and listener's grateful analogy of considerations on the principles and fundamentals of a just social arrangement headed by an ideal monarch personifying order and unity of the terrestrial world and his connection with God and the superterrestrial sphere. The importance of the animal motifs and animal symbolism within medieval educational practice is also emphasised, in which the animal allegories used in the instruction of the young king introduce, in an entertaining way, the uninviting moralistic theme of princely mirrors, confronting the youth with a full life with constant and further obligations which are part of the performance of power.

Mgr. Robert Antonín, PhD., Katedra historie FF OU v Ostravě, Reální 5, Ostrava

⁴⁷ Předložený text představuje přípravnou materiálovou studii k širšímu zpracování dané problematiky, jež má být součástí kolektivní monografie *Člověk a svět zvířat v středověku*, připravované pracovníky Historického ústavu Slovenské akademie věd.